
ЗАДУЖБИНА ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ

ДЕСАНКИНИ МАЈСКИ РАЗГОВОРИ

**ПОЕЗИЈА
ЉУБОМИРА СИМОВИЋА**

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд 1995.

Александар Јерков

ТЕЖИНА ЖИВОГ БИЋА: О КОНТЕКСТУАЛИЗМУ У ПОЕЗИЈИ ЉУБОМИРА СИМОВИЋА

Почетком седамдесетих година неке од битних карактеристика песништва су за Љубомира Симовића, замишљеног над искуством песника своје генерације, плод *лићераризовања*. То не значи, наравно, да је та одлика, сама по себи, поетички кључ за књижевне вредности, нити разлог за њихову ограниченост, него да је то тачка ослонца коју ваља преиспитати - можда и напустити у корист нових решења, или нових видова литераризације.

Литераризација је коначна последица језичког искуства. Свака употреба језика ослања се на то да је он већ раније употребљен. У сваком коришћењу језика проговара историјска корист његове употребе. Зато говор није наиван и невин, у њему нема првобитне свежине и непосредности израза. Првобитност, заправо, постоји као човекова носталгија за исконом, као сан о неком родном тренутку. Маштање да негде дубоко у позадини, заборављен и покривен тамом векова, стоји неки идилични зачетак, обмана је ума навиклог да стварима приписује почетак и крај, зачетак и свршетак. Све што до нас допире је већ постојало и нема ничега новог под капом небеском, вели меланхолична мисао. Чак и крик одјекује као бол свих што су кроз историју патње вапили под пустим или окрутним небом. Што год човек рекао, у његовим речима одјекује језичка историја постојања. Како год се изразио, у његовом изразу се изражава више од онога што њему самоме припада, макар његово искуство и стваралачке способности оставиле епохалан историјски траг.

Па ипак, када би све било баш тако, онда би се лако разумеле речи из давнина. Видели бисмо да се у древно доба говорило исто што се казује и сада, никаквих великих тешкоћа не би било да се разумемо са прецима, баш као што би било само ствар воље да унапред испишемо све своје поруке потомцима. Очито је да нешто није у реду, уколико тек пажљиво и мукотрпно

истраживање древних записа наговештава њихов смисао. Да све буде још горе, никада се са потпуном сигурношћу не може рећи да ли су записи савременицима значили оно што је будућност умела да у њима препозна и реконструише. Не само у древним записима, него и у књижевности истог културног круга, давнина проговара муклим и неразговорним гласом, као да намерно скрива нешто што не ваља да чујемо од ње, већ морамо да схватимо сами. Можда се страшна истина људског живота не може изрећи, јер би ужас човека захватио пре него што научи да окрене поглед, као од Медузиног лица, како би са ужасом живео свој кратки век. Ужас се једино да навестити, или видети као одсјај у језичком штиту. Језик штити од ужаса, од огољене истине опстанка. Језик је нека врста пратрагичке уметности, претеча трагичке симболизације која у Ничеовом *Рођењу трагедије* спасава Хелена суоченог са страшним сазнањем о неразрешивим противречностима и смртном исходу живота. Наговештај ће разумети само онај ко у своме времену и своме животу спозна прави лик смрти, узалудне патње и пролазности. Најстрашнија сазнања људског рода остају апстракције заробљене општим појмовима, уколико у човеку не одјекне лично искуство сушета са небитом.

Куда гледа човек који окрене поглед од смртог ужаса, утолико пре што ужас неодољиво привлачи? Можда престаје да гледа очима стварности да би прогледао кроз језичко искуство. Уколико се може рећи: сви људи су смртни, а да притом онај ко то говори и онај ко то чује остану мирни, као да су обамрли у форми исказа, онда је то зато што језик делује снажније од сазнања, зато што је језички облик моћнији од стварности. Како онда одолети снази речи које су нам наменили велики преци, речи које из давнина продиру у нашу свакодневицу па и обичне тренутке живота приводе вечној мистерији живота и смрти?

У предвечерје великог рата, један од највећих песника овога века, добитник Нобелове награде за књижевност 1963. године, Јорго Сефери се затекао у Асини. Током наредних месеци настаће његова позната песма, можда и његово најбоље песничко остварење, "Краљ из Асине"¹⁾ Сеферијева меланхолична и деликатна песма почиње наоко једноставно, као разгледање древног

1) *Јорџос Сеферис*: Избор из поезије, *изабрао и превео Александар Б. Стефановић, Крушевац, Багдала, 1964*; *Јорџос Сеферис*: Поезија, *превео Тон Смердл, Загреб, Младосћ, 1964*; *Јорџос Сефери*: Митска историја и друге песме, *избори превео Ксенија Марицки Гађански, Београд, Рад, 1981*.

града. Море, зелено и без одсјаја на страни која је у сеници, прихвата посетиоце као време без икаквог прекида. У непрекидности времена, међутим, отвара се хоризонт песничког памћења. Зато се види више од разрушене тврђаве коју су и дивљи голубови напустили. Види се одсуство асинског краља кога су сви заборавили, чак и Хомер. У другом певању *Илијаде*, чувеном попису бродова, Хомер каже само "из Асине", не помињући име краљу који је своју војску повео у тројански рат. Језички траг заборављеног краља, тек једна реч, па и она вредна сумње, бачена је у еп као златна посмртна маска, вели Сефери. Заборављени краљ је празнина која остаје испод маске, испод имена. Празнина је свуда са нама, додаје велики грчки песник.

Птица је одлетела још прошле зиме, у лето је отишла она млада жена, душа је с криком трагала за доњим светом, а слику читавог предела бујица сунца носи заједно са древним споменицима и данашњом тугом, каже Сефери. Све пролази, а песник оклева гледајући разрушено камење и пита се да ли ту, међу рушевинама и шупљинама где се укрштају ветар, киша и пропадање, постоји покрет лица, израз нежности свих оних који су се изгубили из нашег живота, остали само сенке таласа, мисли бескрајне попут мора. Или, вели он, није остало ништа осим тежине носталгије за тежином правог бића, ту где смо урођени у небиће, где је очај трајан и делује вечита горчина. Песник и празнина траже се по Акропољу. Тек понекад песник осети да је на камену прстима дотакао давни додир краља из Асине.

У чему проговара тежина носталгије за тежином ишчезлог бића ако не у меланхолији која се излива из језичког памћења. Оно што речи памте, тога у стварности више нема, оно што је постојало, у речима је ишчезло, остала је празнина испод златне маске. Писац открива празнину испод маске коју је створио, каже у једном есеју Ђерђ Конрад. Али, ако добро завири испод маске, мисли Конрад, *наћи ће писца другу маску*, и тако се испод једне образине скрива друга. У веку који је напустио разликовање истине и лажи, образа и образине, истина стваралачке маште тоне све дубље у ту празнину закриљену маскама: мистерија празнине остаје неухватљиво, разливено, ишчезло биће модерне имагинације.

Речи као посмртна маска никада не би деловале тако снажно да се испод једне посмртне маске не крије друга посмртна маска. Испод посмртне маске песме *Краљ из Асине* крије се посмртна маска Хомеровог епа. Хомеров еп је, попут краља из Асине, ишчезао из Сеферијеве песме. У празнини епа влада данашња туга,

нови израз трајног очаја и вечне горчине. Никада шифра празнине, безимени, заборављени краљ, не би деловала са истом снагом да није, у Хомеровом окружном епу, отргнута од непостојања и завештана не само историји књижевности, него живом песничком памћењу. Никада се више ни један песнички дух неће сусрести са Асином, а да, хотимично или не, док клизи низ рушевине, не потражи сенку овог далеког, изгубљеног јунака и његов додир на камену. Безименост краља из Асине је Хомерово завештање о крхкости постојања које од нишгавила може да се отргне једино у језичком отиску, као да ће та љуштура одолети пролазности и моћи нестајања. Упркос мелаххоличном сазнању да се у непрекидности времена тражи оно што је давно нестало, да је сусрет нови знак пропадања, а не стварна тежина живог бића за којом се чезне, песничко памћење има најшире смисаоне видике: песничка тежина је овде сусрет са ишчезлим епом. Та тежина не недостаје мелаххоличној Сеферијевој песми. Сусрет са пропадљивошћу човековог постојања ипак је сусрет са трајношћу песништва, и то сусрет који обавезује.

Сусрет песама ствара поетички повлашћен простор у коме се обистињују и неке песме Љубомира Симовића. Симовићево песничко "путовање у Грчку" из средине седамдесетих година значи одлазак овог аутора на моћно тло песничког памћења. Сваки предео је ту већ виђен, на ономе у шта се гледа укрштају се многи песнички трагови. Одлазак у земљу којом владају велике успомене песништва, никада није безазлен. Симовићева песма *Пићање ђред морем шраве у Асини* зато клизи у загрљај великом светском песништву. Од таквог загрљаја, да то кажемо речима које би се можда свиделе самом песнику, пуцају кости, а истина брзо излази на видело.

Не морају постојати никакви биографски опишљиви разлози да се Симовићева песма чита спрам Хомеровог епа и Сеферијеве дуге песме. Закони деловања асоцијативних поља су сасвим другачији: ако се песник одлучи за тако мало познат и ни по чему важан древни градић као што је Асина, онда било да је у његовој песми успостављена нека непосреднија веза са Хомеровим епом, или не, његова песма ће у образованом читаоцу одјекнути као складан, или нескладан, вредан или безначајан акорд чија је интонација задата у епу. Са времена књижевност је обележена фигуром еха, каже Џон Холандер. У том "ехоленду" одјекују сви гласови који су се икада чули, али најснажније и најлепше одјекују велики и моћни песнички тонови, попут Хомеровог и Сеферијевог.

Два избора из Сеферијеве поезије су Симовићу била доступна још 1964. године; у оба су, наравно, и различити преводи "Краља из Асине". Тешко је поверовати да поезија добитника Нобелове награде за књижевност није заинтересовала писца *Словенских елегија* и *Веселих ђрбова*. Чак и да се Симовић није присећао другог певања Илијаде у којој је заиста тешко запазити такав детаљ какав је делић једног стиха - стиха без неког посебног значаја за певање, још мање за читање еп - вероватно је да му је била позната можда понајбоља песма великог савременог песника. У поезији нема ничега безначајног, безначајан није ниједан делић Хомеровог стиха, па ни тај на којем је Сефери подигао своју молитву пролазности и празнине. Све што је икада речено вечно одјекује у песничком свету.

Има, према томе, пуно разлога да се добар познавалац грчког језика и песништва позабави Симовићевом песмом *Пићање ђред морем ђраве у Асини* у контексту меланхоличног Сеферијевог дијалога са безименошћу краља из Хомеровог епа. Поштујући ограничења које намеће коришћење превода - макар и да их има више и да делују песнички веома убедљиво, а разлике између њих указују на могуће смисаоне осцилације - овде ћемо се задржати на томе да се у видуку Симовићевог размишљања о *лићераризацији* укаже на предности *конћекстиуализма* у српској поезији с краја шездесетих и почетком седамдесетих година. Навешћемо прво стихове Симовићеве песме:

Пићање ђред морем ђраве у Асини

Пузање одраних говеђих кожа
зар треба да види,

и рику меса на ражњевима, и вапај
мртвих у аду зар треба да чује,

човек, да би научио да чује како га трава,
крај мора, с поруком божјом ословљава?

Недоумице сме ли се Симовићева песма читати спрам епске позадине губе се већ у првим стиховима ове невелике песме. Наиме, приказ одраних говеђих кожа и огромних ражњева призива слику неког великог храњења, једног заиста епског оброка. Метафорично пузање одраних кожурина наговештава смрт: љуштура је одрана, ишчезло је тело које је у њој постојало. Тако се

"бити жив" наслућује у одсуству самога бића, у празнини љуштуре. Коже су нека врста посмртног покроба над ишчезлим животом. Испод кожног образа нешто је одсутно.

Пузање пак упућује на облик постојања - пузи се због скрушености и понизности. Пузање говеђих кожа је отисак понизног постојања, оног који служи као храна неком историјском збивању. Одране коже, међутим, могу да пузе као маске у којима се скрива нека исконска снага, као израз обмане. Искористићене у ратној техници архажских бораца, те одране коже пузе ка граду као митски освајачи. Оне су маска силе која побеђује.

Рика мяса на ражњевима је смртни вапај који, такође, може припадати јавној сцени. Ова упечатљива слика настаје временским померањем тренутка клања ка призору огољеног мяса. Са друге стране, натицање на ражањ и печење је, опет, метафора паклене муке тела, па је призивање "ада" очекивани следећи корак. Вапај мртвих у "аду", или вапај мртвих говеда над ватрама - слике паклених мука - најстрашније су упозорење. Све то опомиње човека: тек када то чује, када схвати смрт и ужас, он је спреман да научи да чује и нешто важније.

Најважније што човек треба да чује јесте порука о створености света. Трава крај мора ословљава човека поруком божијом, јер је основни смисао њеног умиреног постојања управо у томе да ју је створио Бог. Ословити човека природом, као божијом творевином, или чак допустити да у трави проговара неки анимистички глас трансценденције, то су часови када човек треба да одустане од свог насилног похода кроз историју зарад једне трајније и темељније среће у којој се свему што постоји признаје божанско порекло.

Порука траве има тежину живог бића, а не тежину носталгије за њим, као у Сеферијевој песми. Ту, где безимени краљ више није, или се уз највећи напор трагања и уживљавања на камену осети једино његов давни додир, постоји море траве у Асини, постоји обиље живота. У обиљу живота, у поруци божијег стварања, како ће човек оправдати клања и вапаје, образине и ратне походе, лаж историје и своје насилне воље? Уместо да утоне у море траве, као у море живота, а не само у непрекидност времена, смртни човеков грех је за Симовића грех касног сазнања: зар се море живота види у трави која човека ословљава поруком божијом само онда када се човек већ суочи са смрћу, када га рика мяса и патња мртвих, пакао умирања, сети да на свету постоји нешто боље од ужаса - сам живот.

Успомена на краља који је свој кратки живот посветио једном походу, толико је варљива да се у песми-

чкој слави тог ужасног рата није сачувало чак ни његово име. Безимени краљ из Асине остаје меланхолична Сеферијева празнина, мање но жива, од Бога створена трава крај мора. Уместо на херојској пучини, у подвизима на мору, човек ће поруку божијег стварања наћи ту, крај тог авантуристичког мора, у оном благом лелујању живота који насељава његове обале. Живот је на обали мора, живот је сврха човековог постојања. У великом историјском чину обистиниће се само охола владарска воља, насилно хтеће да се она спроведе по сваку цену. Пре но што се суочи са ужасом који ствара и са ужасом смртног постојања на који је осуђен, човек ваља да разуме поруку божијег мира.

Симовићево *Пићање ђред морем ђраве у Асини* на овај начин напушта груб и тежак тон када обично, свакодневно и ружно сусрећу историју да би све било још и горе, непријатније, да би човек од клетве до казне још више патио. *Пићање ђред морем ђраве у Асини*, међутим, носи једну црту грубости оличену у понављању "зар треба" и "да чује". Тежак је и израз "научио да чује", а непријатни су "пузање одраних", "рика мяса", "вапај мртвих у аду". Симовић, по цену да његови стихови остану груби, ствара таквим стиховима предуслове за обрт у коме се долази до поруке божије и ословљавања човека.

Ословљавање човека, међутим, не би деловало тако снажно да није изречено на позадини Хомеровог ословљавања. За разлику од поруке епа, у којој се ословљава краљ "из Асине", порука мора траве је благост божије објаве. Док у епу влада ужас, страдање, рика, паклене слике, док се историјски процес огледа у демонским силама које изобличавају лице божијег света, докле је у миру постојања жало битка на које се ваља вратити. Ако епски таласи ударају у митску стену постојања, као у Адорновој слици, лирски дух живота, срећа и радост опстанка, жамор живих бића и њихова слава творцу, чују се као лелујање траве на обали мора. Између Хомеровог епа и славе постојања стоји Сеферијева меланхолија празнине: у тој празнини нема живота, зато је тако тужна, вечно горка, само обмана ишчезлог додира.

Пићање ђред морем ђраве у Асини је песма која се разликује и издваја у Симовићевом песништву. У њој се један богат и моћан контекстуални притисак, дијалог Хомеровог епа и Сеферијеве меланхоличне песме, преобраћа у лирски и мистички наговештај живота и гласа Божијег стварања. Може ли у стварању Човек да се испуни, да ли је стваралаштво пут спасења - о чему се тако уверљиво питао Берђајев - или је спасење у поруци

Божијој којом свет Човека ословљава онда када овај не гледа пут својих историјских заноса и насилних подухвата, већ пут мирног постојања, самога живота? Контекстуализам значи поетичко ослањање стихова на то да се њихов смисао ишчитава актуелизацијом литерарних дела која их окружују. Контекстуализам је, дакле, један радикалан вид литераризације о којој је Љубомир Симовић размишљао у својим есејима.

"Човек је оно што чита", каже Бродски, "а песници су то још више". Песник који чита Хомера и Сеферија, а не историју ратова, нарочито не бедну савремену историју и политичке бестијалности којих је она пуна, грађанске ратове и страдања, распад земље или понижавајућу хиперинфлацију, може са миром да буде "оно што чита". Нарочито ако контекстуализам искористи као поетичко средство да у стиховима одјекне порука живота, снага постојања, тежина живог бића - да се у тихом питању траве крај мора чује Божије обраћање Човеку.